

ratie vervulde. Dit leverde hem na de oorlog slechts een kortstondige gevangenschap op, waarna hij voor de katholieke CVP van 1949 tot 1971 zitting had in de senaat en het Europees parlement, waarvan hij in 1965 zelfs als voorzitter optrad. De socialistische leider en ideoloog Hendrik de Man behandelt Boehme terecht ook in deze studie. Hij schetst zijn geleidelijke overgang van radicaal links naar rechts revolutionair met linkse trekken. Naast De Man bespreekt Boehme ook de socialistische Vlaamsgezinde filosoof Max Lamberty, die hoewel hij in zijn terminologie sterk beïnvloed werd door de conservatieve revolutie, tijdens de oorlog juist niet koos voor de collaboratie. Een echte verklaring hiervoor geeft Boehme niet en daaruit blijkt het nogal willekeurig karakter van zijn studie, waarvan de verschillende hoofdstukken niet altijd goed op elkaar aansluiten. Zijn theoretisch kader mag sterk en helder zijn, de uitwerking in de details laat nogal eens te wensen over.

G. R. Zondergeld

J. A. Manusama, *Eigenlijk moest ik niet veel hebben van de politiek. Herinneringen aan mijn leven in de Oost 1910-1953*, H. Smeets, W. Manuhutu, ed. ('s-Gravenhage: Bintang desig communicatie, Utrecht: Moluks Historisch Museum, 1999, 301 blz., ISBN 90 7526 09 6).

Op 29 december 1995 overleed ir. J. A. Manusama op 85-jarige leeftijd. Twee jaar eerder was hij teruggetreden als president in ballingschap van de RMS, de Republiek Maluku Selatan, de Zuid-Molukse republiek. Manusama was zelfs een van de initiatiefnemers voor de proclamatie van de RMS in 1950. Gedurende 28 jaar had hij het 'presidentsambt' in Nederland bekleed en was hij het gezicht van de Molukse gemeenschap in Nederland. Een broze man die op integere wijze probeerde leiding te geven aan 'zijn volk', gedreven door idealisme en principes. Een man ook met een kenmerkende wijze van formuleren. Je hoefde, het niet met hem eens te zijn om hem sympathiek te vinden. Manusama was in 1993, na zijn aftreden aan zijn memoires begonnen en had speciaal daarvoor nog leren werken met een PC. Helaas heeft hij zijn memoires niet kunnen afmaken. Hij was gekomen tot 1953, vlak voor zijn vertrek naar Nederland. Manusama's memoires waren dus bij lange na niet af. Hij had nog niet geschreven over wat hij aantrof in Nederland, welke keuzes hij maakte om de RMS-strijd van hieruit voort te zetten en wat zijn gedachten waren in de hectische jaren zeventig met zijn gewelddadige acties en de jaren tachtig, toen een mate van gezapigheid intrad.

Manusama's onvoltooide exercitie is gelukkig niet verloren gegaan voor een breed publiek. In 1999 verscheen *Eigenlijk moest ik niet veel hebben van de politiek. Herinneringen aan mijn leven in de Oost 1910-1953*. Het is een goed leesbaar boek waarin Manusama's leven tot 1953 wordt geschetst. Met het gevoel voor details en drama, dat Manusama eigen was, worden cruciale momenten uit het leven van Manusama en de Molukse geschiedenis aan de lezer gepresenteerd. Het is het verhaal van een jonge Molukker geboren buiten de Molukken in een aan Europeanen gelijkgesteld gezin, die zich in de koloniale samenleving geleidelijk aan bewust wordt van zijn Molukse identiteit. Hij studeert en wordt leraar. Tijdens de Japanse bezetting komt hij dichter bij de inheemse samenleving te staan. Zodra hij weer contact krijgt met zijn vroegere werkgever wordt hij overgeplaatst naar Makassar in Oost-Indonesië. Langzaam komt Manusama in politieke vaarwateren terecht, onder andere doordat hij lid wordt van de Zuid-Molukken raad. Vervolgens wordt hij, vlak voor de soevereiniteitsoverdracht aan de Verenigde Staten van Indonesië in 1949 ook nog overgeplaatst naar Ambon. Al na een paar maanden verbrokkelde deze Verenigde Staten en vormde zich een eenheidsstaat Indonesië. Manusama

was tegenstander van die eenheidsstaat omdat hij hiervan enkel imperialistische neigingen verwachtte. Hij was voorstander van een federatie. Op de golven van protesten tegen het instorten van die federatie geraakt Manusama in een positie van waaruit hij de proclamatie van de RMS entameert. Als RMS-minister van onderwijs en later ook defensie verzet hij zich tegen de inname van de Molukken door Indonesische troepen die de RMS als rebellie opvatten. De RMS-regering en het RMS-leger trokken zich terug op het eiland Seram. Medio 1952 beginnen Manusama en zijn vrouw aan een missie naar 'buiten' om steun voor de RMS-strijd te zoeken. Na een reis van 30 uur in een prauw komen ze aan in Nederlands Nieuw-Guinea. Omdat hij politiek actief blijft wordt Manusama geïnterneerd. De internering is niet de meest bevredigende oplossing en om die reden worden Manusama en zijn echtgenote in 1953 naar Nederland gebracht.

Er is iets bijzonders met het boek over Manusama. Manuhutu en Smeets, beiden directeur van het Moluks Historisch Museum (MHM) te Utrecht, waren door Manusama reeds gevraagd zijn memoires van commentaar te voorzien. Zij werden uiteindelijk de 'bezorgers' van zijn memoires, een logische stap omdat het MHM Manusama al in hun *oral fótory-project* had opgenomen en hem in 1988 en 1989 meerdere malen had geïnterviewd. Manuhutu en Smeets voorzagen Manusama's herinneringen van annotaties en verwijzingen naar literatuur. Daarbij gaven zij ook aan waar Manusama's manuscript in tegenspraak was met eerdere geschriften, of afweek met de interviews uit het *oral history-project*. Een toevoeging geheel in de geest van Manusama, die niets wenste te verbergen in zijn memoires, om de eenvoudige reden dat de lezer anders geen goed oordeel kon vormen. Ontbrekende stukken in het onvoltooide manuscript vulden Manuhutu en Smeets aan met citaten uit die interviews. De laatste pagina's bestaan zelfs helemaal uit interviewmateriaal, waardoor het boek een mooie afgeronde periode beslaat en niet pardoes eindigt.

Het verwerken van andere bronnen in memoires is geen gemakkelijk karwei. Smeets en Manuhutu hebben echter een zeer mooie klus geklaard. Door het gebruik van cursief en haakjes zijn de aanvullingen goed te herkennen, maar nergens in het boek werkt dat storend. Het boek leest zoals Manusama sprak: overtuigd, maar ook kwetsbaar en bescheiden. Zo schrijft hij nadat hem was voorspeld dat hij een baan zou krijgen en daardoor zijn geliefde Kitty kon trouwen: 'In mijn leven hebben zich nog andere wonderen voorgedaan. In feite is mijn gehele leven miraculeus verlopen' (38)! Met de publicatie van zijn memoires is het, gelukkig, niet anders gegaan.

F. Steijlen

L. Blussé, *Retour Amoy. Army Tan. Een vrouwenleven in Indonesië, Nederland en China* (Amsterdam: Balans, 2000, 368 blz., f39,50, ISBN 90 5018 522 3).

Vierjaartallen— 1917,1935,1939 en 1960 — leveren het kader van het ongewone levensverhaal van Anny Tan, dat de historicus/sinoloog Blussé in de ik-vorm op schrift stelde. Anny Tan werd in 1917 te Solo geboren in een rijke Chinese familie, deel van de Chinese elite; haar vader bezat een goed lopend warenhuis. In 1935 vertrok zij naar Nederland om in Utrecht wiskunde te studeren. In 1939 keerde zij met slechts enkele tentamens op zak verloofd terug naar Nederlands-Indië. In 1960 voelde zij zich in Indonesië niet meer veilig en besloten haar man en zij ter wille van de toekomst van hun kinderen naar China te emigreren, waar zij nog steeds woont. Haar nu te boek gesteld levensverhaal is het resultaat van twintig jaar vriend-